

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПРАГМАТИЧНОГО РІВНЯ ВТОРИННОЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Юлія Горицька

Аспірантка, кафедра загального і порівняльного мовознавства
та новогрецької філології, Київський національний лінгвістичний університет
(УКРАЇНА), 03680, Київ-150, вул. Велика Васильківська, 73, к. 717,
e-mail: goryyv@ukr.net

UDC: 811.111

ABSTRACT

Horytska Yulia. *The Means of Revealing the Pragmatic Level of the Secondary Linguistic Identity in the Literary Discourse.*

Ukrainian identity of Ukrainian and English speaking authors can be unfolded in their literary works. At the pragmatic level it can be identified with the help of subjective modality markers that reveal writers' intentions, namely attempts to get Europeans familiar with Ukrainian culture, traditions and language. To achieve the above mentioned perlocutive effect in her novel *Bequest* Anna Shevchenko resorts to such means as the usage of precedent names, historical facts and dates, making to references to the background information about Slavic countries. Having similar intentions mentioned in her interviews, Maryna Lewycka failed to achieve the perlocutive effect because of mistakenly used tactics. In her novel *A Short History of Tractors in Ukrainian* she made laugh of Ukrainians' bad habits and traits of character, which made Ukrainians furious and led to disapprovals of her novel in Ukraine. Though she failed to consider the differences between English and Ukrainian humour didn't prevent from drawing a wide response among English speaking readers, it was strongly criticized by Ukrainian writers and average readers.

Key words: linguistic identity, pragmatic level, the means of revealing the pragmatic level, literary discourse, intentions, perlocutive effect, subjective modality markers.

У статті охарактеризовано прагматичний рівень вторинної мовної особистості та засоби його об'єктивації в сучасному англomовному художньому дискурсі. Досліджено засоби реалізації авторських інтенцій та досягнення перлокутивного ефекту в романах англomовних британських письменниць українського походження. Вивчено, як використання стилістичних засобів і прийомів сприяє реалізації авторських інтенцій.

Ключові слова: вторинна мовна особистість, прагматичний рівень, одиниці прагматичного рівня, художній дискурс, перлокутивний ефект, стилістичні засоби і прийоми.

У XXI ст. суспільство стає все більш прагматично орієнтованим, що позначається і на художньому дискурсі. Автори реалізують свої інтенції в творах, використовуючи різні засоби, такі як звернення до прецедентних імен, використання фонового фактажу та засобів створення комічного.

Метою наукової розвідки є вивчення засобів вираження прагматичного рівня вторинної мовної особистості сучасних британських письменниць українського походження Марини Левицької та Анни Шевченко в їх англomовних романах «Коротка історія тракторів українською» та «Спадок». Мета передбачає такі завдання: 1) охарактеризувати одиниці прагматичного рівня письменниць, що свідчать про їх українську мовну особистість; 2) вивчити актуалізатори прагматичного рівня письменниць, що підтверджують їх англійську мовну особистість; 3) дослідити, як використання стилістичних засобів і прийомів сприяє реалізації авторських інтенцій.

В усіх науках широко використовується трьохрівнева модель мовної особистості, зроблена Карауловим Ю.М. [3]. Вона передбачає виокремлення вербально-семантичного, або асоціативно-семантичного, або вербально-граматичного рівня (нульового); лінгвокогнітивного або тезурусного (першого); мотиваційно-прагматичного (другого), кожен з яких характеризується відповідними одиницями.

Мотиваційний, або мотиваційно-прагматичний, рівень відображає мотиваційні настанови, інтенції та цілі носія мови-культури, його активну позицію в світі і, відповідно, динаміку його картини світу. Отже, до одиниць прагматичного рівня належить пресупозиція, дейксис, елементи рефлексії, оцінка, «ключові слова», прецедентні тексти, способи аргументації, «сценарії», плани і програми поведінки.

Концептосфера є фактором комунікативної компетенції, яка передбачає вміння обрати концепти, необхідні для реалізації перлокутивного ефекту, тобто для впливу на адресата, а також вміння знайти мовні відповідники, адекватні для ситуації мовлення [8, с. 25].

Прагматичний рівень відповідає за «розуміння позиції, місця мовця в світі» і визначається «мотивами, інтересами, оцінками і поведінковими настановами особистості» [4, с. 155]. У лінгвістичних термінах прагматичний рівень включає дейксис, оцінку і пресупозицію як загальний фонд знань комунікантів [4, с. 98].

Анну Шевченко як українську мовну особистість характеризує низка прецедентних імен в її романі: Наташа Ростова, книга Маршала Жукова, Олексій Розумовський.

Наташа Ростова, персонаж роману Льва Толстого «Війна і мир», донька Іллі Андрійовича, є динамічним характером. На початку роману вона є наївною постійно закоханою дівчиною, яка в результаті перетворюється на чутливу до всього, що відбувається навкруги, натуру. Її природня внутрішня краса протиставляється в романі холодній красі типових представниць світського життя. У молодій Наталі, Толстой втілює своє розуміння ідеальної жіночої натури, яка уособлює гармонійне поєднання духовного і тілесного. Порівняння персонажу на ім'я Сара з Наташею Ростовою є позитивно забарвленим:

I did not object – she looks like her mother, and Sara is still as spontaneous and guileless as **Natasha Rostova** was (Shevchenko, 41).

Отже, в основі порівняння Сари з Наташею Ростовою є їх природність і щирість. Метою вживання прецедентного імені Наташі Ростової є детальне розкриття образу персонажу Сари.

Прецедентним текстом є книга маршала Жукова: “Marshal Jukov's book” (Shevchenko, 51). Анна Шевченко посилається на книгу під назвою «Спогади і роздуми» про те, що допомогло перемогти у Великій Вітчизняній війні [2].

Ще одним прецедентним текстом є легенда про Розумовського Олексія Григоровича, російського генерал-фельдмаршала українського походження:

The story of **Olexiy Rozum**, the innkeeper's son, was a village legend (Shevchenko, 73).

“П'ята графа”, що згадується в романі «Спадок», є прецедентним іменем, яке повинно актуалізувати в свідомості читача фонові знання:

I know sometimes they used to say that **Pytaya grafa**, **Question five** on nationality in all the official forms was more than just a number. It was a verdict: not much chance of a good university education, and a cross on your career if the answer to question number five was not right (Shevchenko, 53).

Отже, “п'ята графа” – це не лише п'ятий пункт в анкеті, де зазначається національність, а, головним чином, алюзія до проблем національності за часів СРСР. Для євреїв необхідність зазначення національності було вердиктом, адже ця національність вважалася «хибною».

Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що на прагматичному рівні вторинної мовної особистості (далі – МО) український компонент реалізований за рахунок низки прецедентних імен, що апелюють до фонових знань про Україну і Росію.

Суб'єктивна модальність вторинної МО. Суб'єктивна модальність належить до концептуальних (змістовних) категорій, які, на відміну від категорій структурних здійснюють зв'язок між текстом та об'єктивною дійсністю, відображеною в тексті, а отже, мають вихід у позатекстову реальність.

За визначенням К.В. Крилової суб'єктивна модальність – це особисте відношення мовця до змісту речення, яке виражається системою додаткових граматичних і лексико-граматичних засобів, а також інтонацією [5, с. 100].

Як зазначає Марина Левицька та Анна Шевченко у своїх інтерв'ю, вони ставили собі за мету «відкрити» Україну Європі, познайомити англомовного читача зі звичками, історією та мовою українців, що свідчить про поставлену спільну мету [1; 6; 7]. Проте попри ізоморфні риси їх мотиваційної сфери, вони обирали різні тактики для досягнення своїх цілей.

Оскільки Анна Шевченко ставила собі за мету «донести історію України до масового читача» [6], у своєму романі «Спадок» вона вдається до використання фонового фактажу, зокрема, згадуючи важливі в українській історії події і дати: The Cossack gold has never been found. There were claims that the gold was deposited with the Bank of England by Polubotko's son in 1723 (Shevchenko, 175); застосовуючи етнічно марковану лексику: skrynua (Shevchenko, 71), hutir (Shevchenko, 75), the Iron Curtain (Shevchenko, 95), kutia (Shevchenko, 98), Ukrainian hatas (Shevchenko, 114). Щоб її історичний роман про Україну був цікавий сучасному вибагливому читачу, Анна Шевченко звертається до вічної теми пошуку скарбів, завдяки чому її роман знаходить резонанс у широкого кола читачів як в Україні, так і в Європі.

Марина Левицька, намагаючись «прокласти місток» між Великобританією і Україною, тим самим, навпаки, віддалили українців від британців, створивши сатиричний образ українки, яка прагне будь-якою ціною вийти заміж за іноземця, щоб уникнути злиднів, що чатують на неї в Україні. Незважаючи на те, що письменниця стверджує, що її «Коротка історія тракторів українською» – це автобіографічний сатиричний роман, українці сприйняли його як сатиру на Україну та українців [6]. На думку Марини Левицької, нездатність українців посміятися з себе призвела до неадекватного сприйняття її роману [1; 7]. Отже, перлокутивного ефекту не було досягнуто у зв'язку з тим, що авторкою не було враховано відмінностей між тонким британським і більш прямим українським гумором, в результаті чого було обрано інші засоби створення комічного.

Отже, дослідивши вторинну мовну особистість в аспекті суб'єктивної модальності, можна зробити висновки, що українське походження англомовних письменниць впливає на мотиваційну сферу. Тому українські авторки-емігрантки вбачають свої англомовні твори про Україну засобом поширення української культури на європейському просторі.

Задля більшої доказовості і аргументованості своєї позиції Марина Левицька використовує в своєму романі низку паралельних конструкцій, що сприяють глибшому закріпленню інформації у свідомості читачів:

She knew – and this knowledge never left her throughout her fifty years of life in England, and then seeped from her into the hearts of her children – **she knew** for certain that behind the piled-high shelves and abundantly stocked counters of Tesco and the Co-op, hunger still prowls with his skeletal frame and gaping eyes, waiting to grab you the moment you are off your guard (Lewycka, 8).

У вище наведеному фрагменті використовується абсолютний повтор підмета і присудка “she knew” для підсилення змісту цієї фрази.

Анафоричний повтор в реченнях також сприяє акцентуації змісту повідомлення:

Such a beautiful language that anyone can be a poet. **Such a** landscape-it would make anyone an artist (Lewycka, 11).

Анафоричне вживання емфатичної конструкції “such a” дає додаткову експресію.

Епіфоричний повтор дає змогу провести паралелі між образами на основі їх схожості:

Parra, Ukraina isn't like you remember it. It's **different now**. The people **are different** (Lewycka, 11).

Епіфоричне використання дієслова-зв'язки “to be” в Present Simple і прикметника “different” дозволяє, з одного боку, показати схожість між Україною та її народом, а з іншого боку, різницю між тим, якою Україна та українці були раніше і зараз.

Ще одним змістопідсилювальним елементом, використаним Мариною Левицькою, є такий засіб експресивного синтаксису як парцеляція. Головною передумовою парцелювання членів простого речення є його автосемантичність, що забезпечується цілісністю предикативного ядра та заповненням всіх обов'язкових валентних позицій. Парцельованими можуть бути різні члени простого речення:

- підмети: Peace. Love. Workers' Control. It's all idealistic nonsense (Lewycka, 5);
- обставини: You were off doing your wonderful thing. Saving the world. Pursuing your career. Leaving all the responsibility to me. As you always do (Lewycka, 5); He is lingering over

this procreation scenario too much for my taste. Looking at it from different angles. Trying it for size, as it were. "...what do you think?" (Lewycka, 7);

- додатки: She is coming with her son from Ukraine. Ternopil in Ukraine (Lewycka, 1); All they're interested in is shopping. Western goods. Fashion. Electronics. American brand names (Lewycka, 11); I know. Passport. Visa. Work permit (Lewycka, 2); He always speaks to me in English, eccentrically accented and articulated, but functional. Engineer's English. My mother spoke to me in Ukrainian, with its infinite gradations of tender diminutives. Mother tongue (Lewycka, 7);

- означення: It is my father's great regret that both his children were daughters. Inferior intellectually, yet not flirtatious and feminine, as women should be, but strident, self-willed, disrespectful creatures (Lewycka, 7).

Одиничні парцельовані речення конкретизують, розкривають зміст структурно основного речення.

Парцельованими можуть бути також і члени складносурядного речення, наприклад, поєднані асиндетичним, тобто безсполучниковим, зв'язком:

He, by the way (says Pappa), is a very decent young man from good family. Used to be teacher (Lewycka, 11).

Друге речення є парцельованим, оскільки воно не має підмета, і особою, що виконує дію, є підмет з першого речення.

Парцельованими структурами можуть функціонувати частини складносурядних речень в поєднанні з частинами простого речення:

Her name is Valentina, he tells me. But she is more like Venus. "Botticelli's Venus rising from waves. Golden hair. Charming eyes. Superior breasts (Lewycka, 1).

Кількість і обсяг парцельованих речень впливає на стилістичне й ритмомелодичне оформлення мови. Наприклад, синтаксичні структури, в яких об'єднується кілька однорідних парцельованих речень, виконують функцію нагнітання:

Her husband is in Ukraine. Very intelligent type, by the way. Polytechnic director (Lewycka, 11).

У наведеному вище фрагменті перше парцельоване речення є додатком, а друге – іменною частиною складного присудка.

Для підсилення ефекту експресивності парцеляція може комбінуватися з епістрофою, або анадиплосисом:

I had to learn to fight **for myself. For myself** and my girls (Lewycka, 10).

У наведеному вищій фрагменті використано поєднання епіфоричного та анафоричного повтору прийменника із зворотнім займенником "for myself", що в результаті утворює епістрофу, або анадиплосис, з метою акцентуації уваги на собі. Основний зміст міститься в структурно основному реченні, а парцельоване передає додатковий зміст.

Отже, використання стилістичних засобів і прийомів додає експресивності і доказовості висловлюваній позиції.

ВИСНОВКИ

Одиницями прагматичного рівня втор МО є такі прецедентні імена, як Natasha Rostova, Pytaya grafa, Question five, Marshal Jukov's book; фоновий фактаж, що містить інформацію про головні події в історії України, вжитий для досягнення перлокутивного ефекту Анною Шевченко, що характеризує письменницю-емігрантку Анну Шевченко як укр МО, але й невдало обрана Мариною Левицькою тактика висміювання для досягнення перлокутивного ефекту, що характеризує їх як англ МО.

На прагматичному рівні українська МО письменників-білінгвів вербалізується за рахунок звернення до прецедентних імен, що апелюють до фонових знань про Україну і Росію. На прагматичному рівні актуалізаторами української МО письменниць-білінгвів є показники суб'єктивної модальності, що вербалізують авторські інтенції щодо поширення української культури. На прагматичному рівні виразниками англійської МО є авторські інтенції порівняти англо-саксонську та українські культури в рамках своїх романів, а також використанні стилістичні прийоми і засоби для досягнення поставленої мети.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Десятерик Д. Марина Левицька: Мої книжки більше глузують з британців, ніж з українців [Електронний ресурс] / Дмитро Десятерик // День – 2011. – № 190. – Режим доступу до газети:<http://www.day.kiev.ua/uk/article/ukrayinci-chitayte/marina-levicka-moyi-knizhki-bilsh-gluzuyut-z-britanciv-anizh-z>
2. Жуков Г. К. Воспоминания и размышдения / Жуков Георгий Константинович. – М. : Издательство АПН, 1969. – 730 с.
3. Караулов Ю. Н. Что же такое «языковая личность»? Этническое и языковое в самосознании / Караулов Юрий Николаевич. – М. : ТОО ФИАНфонд, 1995. – 264 с.
4. Караулов Ю. Н. Активная грамматика и ассоциативно-вербальная сеть / Караулов Юрий Николаевич. – М. : ИРЯ РАН, 1999. – 180 с.
5. Крылова Е. В. О некоторых аспектах грамматической синонимии форм выражения модальности в современном английском языке / Е.В. Крылова // Грамматика германских языков. – М. : МПИИЯ им. М. Тореза, 1982. – №192. – С. 100-120.
6. Лазарева А. Спадкове покликання. Британська письменниця про відповідальність письменників за імідж країни та західні стереотипи в ставленні до українців [Електронний ресурс] / Алла Лазарева // Український тиждень – 2013. – № 3 (271). – Режим доступу до журналу:<http://tyzhden.ua/Culture/70004>
7. Пиркало С. Марина Левицька: «Чомусь існує очікування, що українські автори мають бути страшенно серйозними». Розмова письменника з перекладачем [Електронний ресурс] / Світлана Пиркало // Україна молода – 2009. – № 32. – Режим доступу до газети:<http://www.umoloda.kiev.ua/number/1353/164/47703/>
8. Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. – М.: Academia, 2000. – 128 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Lewycka M. A Short History of Tractors in Ukrainian / Maryna Lewycka. – N.Y.: Penguin Books, 2006. – 294 p.
2. Shevchenko A. Bequest / Anna Shevchenko. – London: Headline, 2010. – 410 p.